

Working Paper:

Biznis ciklusi

Autori:

**Jadranka Kaluđerović
Institut za strateške studije i prognoze, Podgorica (ISSP)**

Institut za strateške studije i prognoze, Podgorica
Biblioteka: *Working papers*

Glavni urednik biblioteke:
Prof. dr Veselin Vukotić

Urednik izdanja:
mr Petar Ivanović

Tehnička obrada:
Institut za strateške studije i prognoze, Podgorica

Dizajn korica:
Nebojša Klačar

Štampa:
Institut za strateške studije i prognoze, Podgorica

Tiraž:
200 primjeraka

© Institut za strateške studije i prognoze, 2002.

Sva prava zadržana. Ni jedan dio ove knjige ne može biti reprodukovan, presnimavan ili prenošen bilo kojim drugim sredstvom, elektronskim, mehaničkim, za kopiranje, za snimanje ili na bilo koji drugi način, bez prethodne saglasnosti izdavača.

Sadržaj:

1. Uvod	6
2. Da li biznis ciklusi postoje?	6
3. Šta su biznis ciklusi?	11
4. Šta uzrokuje biznis cikluse i kakav je njihov pojavni oblik?	13
5. Politički biznis ciklusi	21
6. Literatura	25

Uvod

Šta su biznis ciklusi? Da li biznis ciklusi postoje? Šta ih prouzrokuje? U kom obliku se javljaju? Da li se mogu izbjeći? Ukoliko da, kako se mogu izbjeći? Ovo su pitanja oko kojih se vodi polemika u stručnim ekonomskim krugovima a cilj ovog rada je da otvori i pokuša približiti i dati odgovore na neka od pomenutih pitanja.

Da li biznis ciklusi postoje?

Mogli bismo reći da je teorija biznis ciklusa bitna upravo zbog toga što veliki broj ekonomista vjeruje da biznis ciklusi postoje. Medjutim, takvo mišljenje nije uvijek bilo zastupljeno. Čak i danas, kada se najveći broj ekonomskih teoretičara prihvata postojanje biznis ciklusa, postoji veliki broj njih koji pitanje biznis ciklusa ne smatraju pitanjem od značaja.

Već u 18 tom i 19-tom vijeku uočene su određene nepravilnosti u serijama finansijskih i komercijanih pokazatelja. Ova zapažanja mogu se sresti u radovima Adama Smita (1776), Alfreda Maršala (1881), Tomasa Attwoda (1817) i Lorda Overstona (1857). Medjutim ovim pitanjima se nije posvećivala velika pažnja jer je problem dugoročnog ekvilibrijuma predstavljao primarni problem za sve značajnije ekonomiste 19-tog vijeka.

Svaka debata o biznis ciklusima, odnosno njihovom postojanju, mora se osvrnuti na dva osnovna pristupa u njihovom objašnjenju.

Prvi pristup, ili prva škola, objašnjava biznis cikluse kao eko-ritmove, to jest ciklusi su kontinuirana ritmička kretanja ekonomije. Tako definisani biznis ciklusi su inherentni dio tržišta i usponi i padovi su endogeni. Kondratief, Juglar, Kitchen i Sumpeter su prihvatili ovaj pristup. Kondratief, Juglar i Kitchin su ukazali na postojanje biznis ciklusa sa dužinom trajanja od pedeset, devet i po godina. Po shvatanju Šumpetra, ekonomska aktivnost reflektuje kombinovane efekte svih ovih ciklusa. On je takođe imenovao četiri faze ciklusa: bum-recesiju-depresiju- oporavak. Počevši od srednje vrijednosti bum je rast aktivnosti sve do dostizanja vrha, recesija je pad aktivnosti od vrha do srednje vrijednosti, dalji pad ekonomske aktivnosti od srednje vrijednosti je depresija dok je oporavak ponovni povratak aktivnosti na srednju vrijednost. Od nove srednje vrijednosti ponovo otpočinje novi biznis ciklus koji se sastoji iz iste četiri faze. Po Šumpeterovom shvatanju biznis ciklus bilo kog trajanja prolazi kroz ove četiri faze, ukoliko to nije slučaj takvo kretanje ekonomske aktivnosti ne može se smatrati "ciklusom".

Terosti drugog pristupa ne vjeruju u ugrađene ekonomske ritmove koji su sastavni dio tržišta. Prema shvatanjima ovih ekonomista biznis ciklusi su povremena uznemiravanja ekonomije koja mogu biti prouzrokovana

različitim faktorima. Padovi i usponi ekonomske aktivnosti su, u ovom pristupu, egzogeni. Postoji nekoliko različitih pristupa u okviru ove škole, a razlike se odnose na to da u nekim je pokretanje ekonomske aktivnosti egzogeno, u nekim je to vraćanje ekonomske aktivnosti na prethodni nivo, a u nekim su to oba procesa. No, bez obzira na to možemo reći da u ovu drugu skupinu teorija spadaju Kejnzijanska teorija, Misesova teorija, Hajekova teorija, Fridmanova teorija, Teorija relinih biznis ciklusa, Nova kejnzijanska teorija, Nova klasišna teorija biznis ciklusa kao i Politička teorija biznis ciklusa.

Istraživanja trenutne situacije u makroekonomskoj teoriji koja se odnosi na biznis cikluse pokazuje da generalno zaključci i shvatanja prvog pristupa nisu prihvaćeni. Na primjer, kao što Gasrrison piše: “Postoji način na osnovu kojeg se može smatrati da biznis ciklusi ne postoje. Ukoliko pod biznis ciklusom smatramo kontinuirano ritmičko kretanje u makroekonomskim magnitudama, onda biznis ciklusi ne postoje. Takozvani dugi talasi koje je identifikovao Nikolaj Kondratief su proizvod kreativnog empirizma i nemaju uporište u ekonomskoj teoriji.” Profesor Rothbard smatra: “ Ne postoje Kondratejevi talasi. Nema šanse da postoje. Najveći broj ekonomista ne prihvata ideju o ovim ciklusima. Generalno je dogovoreno da je poslednji Kondratijev talas bio 1940-te godine. Pošto znači čekamo već 51 godinu da vrh bude dostignut a on još uvijek nije, to jasno pokazuje da ovi ciklusi ne postoje. Najveći broj pristalica ove teorije

je predvidio da će se kulminacija ekonomske aktivnosti dogoditi 1974. godine, tačnije 54 godine nakon postizanja prethodnog vrhunca aktivnosti, koji je u skladu sa generalnim dogovorom bio postignut 1920. godine. Njihova radost zbog recesije 1974. godine kratko je trajala, jer se ekonomija nakon toga vrlo brzo oporavila. Nakon toga pristalice ove teorije su pokušale da izmjene samu teoriju, govoreći da se ustvari najveći ekonomski uspon postaje vidljiv nešto kasnije, devet do deset godina nakon dešavanja samog vrhunca ekspanzije, kao što se to dogodilo 1929. godine, devet godina nakon 1920. Kondratijevljeve pristalice su sa nestrpljenjem očekivale 1984. godinu, ali ništa se nije dogodilo i evo sedam godina nakon toga mi smo svjedoci poslednjeg uzdisaja Kondratijevljeve teorije.”

Fundamentalna pitanja nove teorije o biznis ciklusima, kao što je ranije pomenuta Teorija o realnim biznis ciklusima i političkim biznis ciklusima jasno pokazuje da ovi teoretičari odbijaju postojanje ekonomskih ritmova. Ekonomisti NBRER-a ne vjeruju u postojanje takvih ciklusa i zbog toga ih i ne bilježe. Medjutim oni prepoznaju i bilježe biznis cikluse onako kako ih objašnjava druga škola. U tabeli možemo vidjeti biznis cikluse koje je zabilježio Nacionalni biro za ekonomska istraživanja u ekonomiji SAD-a.

Referentne tačke biznis ciklusa		Vrijeme trajanja ciklusa u mjesecima	
Tačka najniže ekonomske aktivnosti	Tačka najveće ekonomske aktivnosti	Od jedne do druge najniže tačke ekonomske aktivnosti	Od tačke najveće ekonomske aktivnosti do slijedeće tačke najveće ekonomske aktivnosti
Decembar 1854 (IV)	Jun 1857(II) Oktobar	-- 48	-- 40
Decembar 1858 (IV)	1860(III) April 1865(I)	30 78	54 50
Jun 1861 (III)	Jun 1869(II)	36	52
Decembar 1867 (I)	Oktobar	99	101
Decembar 1870 (IV)	1873(III) Mart 1882(I)	74 35	60 40
Mart 1879 (I)	Mart 1887(II)	37	30
Maj 1885 (II)	Jul 1890(III)	37	35
April 1888 (I)	Januar 1893(I)	36	42
Maj 1891 (II)	Decembar	42	39
Jun 1894 (II)	1895(IV)	44	56
Jun 1897 (II)	Jun 1899(III)	46	32
Decembar 1900 (IV)	Septembar 1902(IV)	43 35	36 67
Avgust 1904 (III)	Maj 1907(II)	51	17
June 1908 (II)	Januar 1910(I)	28	40
Januar 1912 (IV)	Januar 1913(I)	36	41
Decembar 1914 (IV)	Avgust 1918(III) Januar 1920(I)	40 64	34 93
Mart 1919 (I)	Maj 1923(II)	63	93
Jul 1921 (III)	Oktobar	88	45
Jul 1924 (III)	1926(III)	48	56
Novembar 1927	Avgust 1929(III)	55	49

(IV)	Maj 1937(II)	47	32
Mart 1933 (I)	Februar 1945(I)	34	116
Jun 1938 (II)	Novembar	117	47
Oktobar 1945 (IV)	1948(IV)	52	74
Oktobar 1949 (IV)	Jul 1953(II)	64	18
Maj 1954 (II)	August 1957(III)	28	108
April 1958 (II)	April 1960(II)	100	128
Februar 1961 (I)	Decembar		
Novembar 1970	1969(IV)		
(IV)	Novembar		
Mart 1975 (I)	1973(IV)		
Jul 1980 (III)	Januar 1980(I)		
Novembar 1982	Jul 1981(III)		
(IV)	Jul 1990(III)		
Mart 1991 (I)	Mart (2001)		

Izvor: NBER homepage

Danas se u ekonomskoj teoriji i debati termin biznis ciklus koristi da objasni ekonomske fluktuacije onako kako ih opisuje druga škola. To znači da se biznis ciklusi definišu kao fluktuacije, koje nisu sastavni dio ekonomije i tržišta. One predstavljaju ometanje tržišnog procesa.

Šta su biznis ciklusi?

Najčešće korišćena definicija biznis ciklusa je da su to usponi i padovi sveopšte ekonomske aktivnosti a reflektuju se kroz nivo proizvodnje, zaposlenosti, profita, cijena, plata i drugih makroekonomskih pokazatelja.

Odnosno biznis ciklusi predstavljaju fluktuacije ekonomske aktivnosti koje su prouzrokovane različitim narušavajućim faktorima.

Biznis ciklusi se ponavljaju ali nisu periodični i jedan ciklus mora trajati više od jedne godine inače bi se smatrali sezonskim ciklusom. Biznis cikluse takođe možemo definisati kao srednjeročne fluktuacije ekonomije oko dugoročne linije trenda.

Osobine biznis ciklusa su:

- Zajedničko kretanje ekonomskih varijabli koje rastu ili opadaju kako u različitim sektorima tako i u različitim regionima.
- Periodičnost (bez obzira da li se radi o recesiji ili ekspanziji, očekuje se da se ekonomija vrati na prethodni nivo).
- Kontinuitet (biznis ciklus predstavlja jedan proces kontinuiteta u kome ekonomija prolazi kroz fazu espanzije zatim recesije, pa opet ekspanzije).

Osnovna struktura biznis ciklusa pokazuje šest faza: vrh, recesiju, kontrakciju, najnižu tačku, oporavak i ekspanziju. Vrijeme trajanja biznis ciklusa može se mjeriti od jedne do druge najniže tačke ekonomske aktivnosti ili od tačke najveće ekonomske aktivnosti do slijedeće tačke najveće ekonomske aktivnosti

Šta uzrokuje biznis cikluse i kakav je njihov pojavni oblik?

Trenutno najveća debata o biznis ciklusima odnosi se na uzrok biznis ciklus fluktuacija i na njihov oblik pojavljivanja. Različiti autori imaju različit pristup ovom problemu.

Već smo rekli da je ideja o tome kako ekonomija nema neku stabilnu liniju razvoja već prolazi kroz faze ekspanzije i recesije veoma stara. Prve teorije o biznis ciklusima su bile svega teorije o “egzogenim ciklusima” i povezivale su fluktuacije u ekonomiji sa nekim drugim kretanjima u prirodi kao što su vremenska kretanja koja su pak od uticajem astralnih fenomena. Ovi prirodni fenomeni su imali uticaj na neke promjenljive ili manje promjenljive stvari kao što je na primjer volja ljudi čije su promjene izazivale promjene u ekonomiji koje su tada zabilježene. S obzirom da su ove prirodne pojave imale cikličnu prirodu koja je korespondirala cikličnom kretanju u ekonomiji. U okviru ovog pristupa William Stenzl je identifikovao cikluse koje su povezane sa sunčevim pjegama, Henry Moor one koje se zasnivaju na klimatskim ciklusima kao i one koje se javljaju kako posledica položaja planete Venere.

Francuski doktor i statističar, Clement Juglar prvi je razvio ekonomsku teoriju biznis ciklusa (1862). On je identifikovao industrijske cikluse od 7-11 godina. koje je zatim povezao sa kreditnim ciklusima. Ipak Juglar nije

imao objašnjenje kreditnih ciklusa, jedino je ustanovio da pomenuta veza postoji.

Baranovsky (1894) je dao prvu teoriju o fluktuacijama proizvodnje. On je posmatrao fluktuacije proizvodnje (tačnije fluktuacije proizvodnje čelika) kao indikator postojanja ciklusa. Uočene ekspanzije bile su posledica iznenadnog i masovnog porasta investicija (to jest slobodnog kapitala koji je transformisan u fiksni kapital ili opremu).

Najveća tačka ciklusa i početak recesije otpočinje kada dodje do nedostatka finansiranja ali industrije koje su do tada izgradjenje nastave sa radom. Sa padom tražnje za investicijama ove industrije počinju da se slabe a zatim povleče i ostale sektore ekonomije sa sobom. Tokom ovog perioda opet je stvoren gotov novac u bankama (štednja) i ekonomija se priprema za još jednu ekspanziju koja otpčinje sa kretanjem novca iz bankarskog sektora ka industriji. Spiethoff je dalje razvio ovu teoriju po čijem su shvatanju ovi impulsi egzogeni i proizvod su neke tehničke inovacije ili otkrića novog tržišta. Gustav Cassel (1918) je dalje razvio ovu teoriju. Po njegovom mišljenju do pada ekonomske aktivnosti dolazi zbog toga što investicije nadmašuju štednju tokom buma. Rast kamatnih stopa čini da projekti koji su ranije izgledali profitabilni sada ne izgledaju tako. To pak utiče na preduzetnike koji smanjuju investicije i ulaganja i ekonomija polako slabi.

Dennis H. Robertson (1915) se fokusirao na koncentraciju novca koje su uzrok fluktuacija koje su generisane u kreditnij ekspanziji. Investitori donose investicione odluke ali njihova implementacija zahtjeva vrijeme i zahtjeva veće količine novca što ustvari znači ekspanziju kredita. To ih stavlja u poziciju u kojoj moraju biti veoma oprezni i u kojem svaka odluka može imati velike i značajne posledice. Do pojačavanja ciklusa dolazi djelimično usred monetarne ekspanzije koju prati ekpanzija kredita dovodeći do povećanja cijena koje predstavljaju “imaginarni uzrok ekspanzije”. Drugim riječima promjene u cijeni mogu zbuniti investitore i navsti ih na grešku. Fluktuacije, po Robertsonovom mišljenju, mogu čak biti i dobre ali njihovo pojačavanje kroz greške koje nastaju zbog osjetljivosti investitora i zbunjujućih signala koje šalje monetarni sistem čini ih neprikladnim.

Sve pomenute teorije su slične u jednom dijelu, a to je da analiziraju psihološke faktore odnosno očekivanja o ostvarenju profita kao osnovni faktor koji tjera biznis da se razvija. Baš kao što su i pesimizam odnosno očekivanja o malom profitu ono što dovodi do smanjenja investicija.

William H. Bayeridge (1909) i Irving Fisher (1907) bili su medju prvima koji su očekivanja predstavili kao jedini faktor koji definiše poslovne akcije. Medjutim ipak su Albert Aftalion, Arthur C. Pigou i John M. Clark dali centralno mjesto očekivanjima u teoriji o ekonomskim fluktuacijama.

.Aftalionova teorija kaže da ekspanzije investicija nisu bazirane isključivo na realnim faktorima kao što su tehnološke promjene već na promjenama u očekivanjima poslovnih ljudi o tražnji i nivou profita koji se može ostvariti. Clarkova teorija je veoma slična Aftalionovoj s tim što on više naglašava razliku između impulsa i mehanizama prenošenja. Clark smatra da impuls može biti sve što mijenja tražnju kupca, rat, moda, talas optimizma. Suština Clarkove teorije je da cikluse generišu odgovori na impulse bez obzira da li su oni tačni ili pogrešni. Međutim bitno je to što kroz mehanizam akceleracije firme odgovaraju veoma brzo na takve promjene u tražnji. Ova akceleracija stvara male početne šokove koji se zatim pretvaraju u manje ili veće cikluse. Očekivanja koja se odnose na nivo profita, po mišljenju Pigoa, su osnovi pokretač investicija. Ipak ova očekivanja mogu vrlo lako nastati kao rezultat zabune i greške preduzetnika. Greške pak mogu nastati na različite načine ali bez obzira na to greške dovode do manjih ili većih promjena u investicijama i to je ono što generiše ciklus.

Iz ovih teorija možemo zaključiti da je Kontinentalna tradicija težila da objasni da realni fenomeni i pojave kao što su tehnološka promjena izbacuju ekonomiju iz stanja ekvilibrijuma, a promjene i neizbalansiranost u realnom sektoru ekonomije snaga je koja održava ciklus u životu. Nasuprot ovom shvatanju, Anglo Američka tradicija se fokusira na eksterne stvari, kao što je psihologija, koje stvaraju promjene u ekonomiji dovode do stvaranja ciklusa. Dalji razvoj ekonomske misli o ovom

problemu uvodi monetarnu teoriju u teoriju o biznis ciklusima. Ovo je momenat u kojem podjela na Kontinentalni i Anglo –američki pristup je veoma korisna za podjelu i monetarnih teorija o biznis ciklusima. Hawtrez ekonomista sa Kembrodža, prihvatio je Anglo'američki pristup dok je Austrijska ekonomska škola prihvatila kontinentalni pristup.

U Hawtrejevoj teoriji svaka pa i najmanja inekcija novca koja dovodi do smanjenja kamatne stope, pokreće posrednike na tržištu koji povećavaju investicije. Oni to čine pozajmljivanjem novca od banaka za kojim naglo raste tražnja, a dolazi i do povećanja tražnje za firmama u koje bi se mogao novac investirati. Ali zbog toga što rast proizvodnje zahtjeva vrijeme dešava se da je trenutna ponuda novca mnogo veća od prihoda. Razlika dovodi do veće potražnje za proizvodima od strane potrošača ali ekstra tražnja sama po sebi dovodi do smanjenja onog čime posrednici raspolažu. Do tačke preokreta dolazi u Hawtrejevom ciklusu kada proizvodnja (a time i prihod) uspije da dostigne nivo koji odgovara većoj ponudi novca. To se dešava zbog toga što banke ne daju više kredita kada vide da su njihove rezerve previše razvučene. Tada ulazimo u recesiju: kada banke prestaju da pozajmljuju novac posrednicima koji zatim smanjuju tražnju za ulaganjem u firme. Proizvodnja opada kao i prihod a li opet sa zakašnjenjem. Dolazi do opadanja ponude novca, a zatim do smanjenja tražnje za robama jer potrošači sada imaju manje novca koji

moгу da potroše. Ovo se nastavlja sve dok god banke nemaju dovoljno novca i ponovo počinju da ga pozajmljuju.

Osnova austrijske teorije o biznis ciklusima, prezentirana uglavnom u radovima Misesa i Hajeka, je miskomunikacija koja se ogleda u održanju kamatne stope ispod njenog tržišnog nivoa ili “prirodnog” nivoa od strane centralne banke što dovodi do ekspanzije ekonomije koja se ne može nastaviti u beskonačnost. U Austrijskoj teoriji, biznis ciklusi nastaju kao rezultat kreditne ekspanzije, što dovodi do buma u ekonomskoj aktivnosti koji je nestabilan i koji će se u jednom trenutku pretvoriti u pad. Dva osnovna postulata ove teorije su ekonomski bum koji nastaje pod uticajem različitih politika ili nekih netržišnih snaga i samoregulišući tržišni mehanizam koji bum pretvara u ekonomski pad.

Keynes je imao drugi pristup biznis ciklusima. Recesije su po njegovoj teoriji uzrokovane preniskim nivoom tražnje, najčešće naglim padom u tražnji za investicionim fondovima koji prati iracionalni ili neočekivani pad u povjerenju u biznis zajednicu. Negativni šokovi u tražnji reduciraju nivo proizvodnje ispod granice pune zaposlenosti i ekonomija se nalazi u tom stanju određeni vremenski period zahvaljujući rigidnosti plata i cijena. Mehanizmi koji su razlog što efekti šoka traju toliko vremena su odstupanje od nivoa pune zaposlenosti i tržišni mehanizmi koji obično zakažu u ovim situacijama. Keynes ne vjeruje u samoregulišući

mehanizam tržišta i zbog toga on savjetuje vladi i povećá tražnju jer je to lijek za postizanje ekonomske stabilnosti.

Milton Friedman smatra da su biznis ciklusu monetarni fenomen i da je jedan od njihovih osnovnih uzroka vrijeme koje je potrebno različitim ekonomskih veličinama da se prilagode monetarnim promjenama.. Monetarne promjene su promjene u ponudi novca kontrolisane od strane monetarnih vlasti , a ne promjene u tražnji za novcem koja je stabilna. Fridman prihvata da osim monetarne politike neki načini ponašanja mogu da imaju uticaja na ponudu novca ali taj uticaj je, tvrdi on, isuviše mali. Monetarne promjene utiču na veliki broj varijabli i nekim treba više a nekim manje vremena da se tim promjenama prilagode. Upravo to dovodi do razlika u finalnim rezultatima ovih promjena a zatim i do stvaranja biznis ciklusa. Fridman i Ana Schwarts pokazali su u svojim empiričkim istraživanjima da se ciklična kretanja u stokovima novca tijesno povezana sa promjenama u nivou ekonomske aktivnosti, ali da generalno, kretanja novčanih tokova dostižu svoj vrhunac prije nego što biznis ciklus dostigne svoju najvišu tačku. Njihov zaključak je stoga bio da monetarne promjene dovode do promjena u nivou poslovne aktivnosti, a ne kao što su neki ekonomisti smatrali obratno. U Fridmanovoj teoriji promjene koje prouzrokuju biznis cikluse su monetarne prirode, kao i u Austrijskoj teoriji, ali ipak za razliku od nje samoregulišući tržišni mehanizam ostvaruje se

prije svega preko tržišta rada dok se on u Austrijskom pristupu ostvaruje preko tržišta kapitala.

Tokom sedamdesetih godina ekvilibrijum teorija biznis ciklusa je dominirala. Ustaljeno je da se ova teorija istorijski dijeli na dvije faze: monetarnu teoriju biznis ciklusa (koju je ustanovio Lukas) i teoriju realnih biznis ciklusa (koju su ustanovili Kyland i Prescott). Robert Lukas je dalje razvio Friedmanov model biznis ciklusa. Njegov najveći doprinos ovom modelu je uvođenje teorije racionalnih očekivanja. Lukas u svom pristupu naglašava značaj monetarnih šokova ali je ipak njegov najveći doprinos u uvođenju racionalnih očekivanja (u Friedmanovom modelu očekivanja su adaptivna, ljudi mijenjaju svoja očekivanja da bi ispravili greške koje su napravili u ranijim očekivanjima) i čišćenje tržišta.

Ove pretpostavke su prihvaćene u modelu realnih biznis ciklusa, mada ovaj model glavni akcenat stavlja na realne šokove kao izvor ekonomskih fluktuacija. Ovi šokovi su uglavnom tehnološke prirode i fluktuacije u agregatnim varijablama su proizvod odluka koje donose individualni akteri koji se ponašaju u skladu sa maksimiziranjem svoje korisnosti u skladu sa proizvodnim mogućnostima i resursima koji im stoje na raspolaganju.

Ekonomski teoretičari koji su pristalice ovog modela koriste osnovni neoklasični model akumulacije kapitala kao okvir za razumjevanje i objašnjavanje biznis fluktuacija.

Politički biznis ciklusi

Teorija političkih biznis ciklusa je najnoviji pristup biznis fluktuacijama. To objašnjava kako interakcije između preferencija političara i njihovih akcija i ponašanja pojedinačnih ekonomskih aktera mogu objasniti ciklična kretanja u ekonomiji. Teorija političkih biznis ciklusa bazira se na činjenici da je glasačima stalo do stanja u ekonomiji a političarima do moći. Osnovna teza ove teorije biznis ciklusa je da političke partije, u cilju ponovne pobjede na izborima, manipuliraju ekonomijom što dovodi do fluktuacija u ekonomiji. Jednostavno rečeno političke partije prouzrokuju biznis cikluse.

Pet pitanja je od izuzetne važnosti u teoriji političkih biznis ciklusa. To su: glasači, političke partije, struktura ekonomije, promjene i nadležnosti. Glasači i političke partije imaju najznačajniju ulogu i objašnjenje načina njihovog ponašanja predstavlja granicu na osnovu koje možemo praviti razliku između različitih pristupa u okviru ove teorije. Glasači su ultra racionalni kada imaju racionalna očekivanja, posjeduju sve potrebne informacije i ocjenjuju partije na osnovu njihovog očekivanja o ponašanju partija u budućnosti. Ukoliko se ne ispoštuje nešto od ranije pomenutog oni nisu racionalni. Ukoliko partije koriste politike kako bi maksimizirali svoju mogućnost reizbora, one se mogu smatrati oportunističkim. Ukoliko pak kreiraju politike da bi postigli određene ekonomske i socijalne ciljeve a ne

da bi postigli političku popularnost ili ponovo ušli u svoje kancelarije, mogu se smatrati ideološkim.

Na osnovu ovog možemo razlikovati pet osnovnih pristupa u okviru teorije o političkim biznis ciklusima:

- U takozvanom oportunističkom pristupu glasači nisu racionalni i oni ocjenjuju političare na osnovu retrospektive njihovog ponašanja, oni ne predviđaju budućnost. Iako su političke partije oportunističke i oni biraju ekonomske politike kako bi maksimizirali svoj rezultat na slijedećim izborima. Po ovom pristupu partije će se opredjeliti za antiinflacione politike u prvim fazama izbornog ciklusa i stimulisace ekonomiju sve više sa približavanjem izborima, a zbog retrospektivnog pristupa birača politički sistem ima kratak vremenski horizont i krećace se prema visoko inflatornom ekvilibrijumu.
- U ideološkom pristupu partije su ideološki identifikovane, ili su lijeve ili desne orijentacije. Lijeve partije biraju visoku inflaciju i nisku zaposlenost, dok desne biraju suprotnu kombinaciju. Birači biraju partije koje najbolje reprezentuju njihove interese. U ovim ciklusima ekonomske politike se mijenjaju sa mijenjanjem partija koje su na vlasti, a ne kada neka partija odluči da manipuliše ekonomijom u cilju njenog reizbora.

- Kod ultraracionalnog pristupa glasači su ultraracionalni, imaju informacije o partijama i gledaju u budućnost. U ovom slučaju partije ne mogu prevariti glasače. Kao rezultat oportunističke partije nemaju namjeru da manipulišu ekonomijom i ne prouzrokuju biznis cikluse.
- Svi prethodno pomenuti pristupi smatraju da ekonomske promjene nastaju iz samog političkog sistema ili pak nemaju neki tašno određen izvor. Pristup eksternih šokova naglašava značaj spoljašnjih događaja kao što su ratovi i revolucije. Kako će glasači reagovati zavisi upravo od njihove racionalnosti i pristupa koje politička partija ima.
- U pristupu koji se fokusira na nadležnosti, popularnosti i izbori korespondiraju sa odlukama glasača o kompetentnosti partija a ne sa njihovim odlukama o ideologiji partije. Partija je kompetentna onoliko koliko je u stanju da učini ekonomiju uspješnom. Razlike u uspješnosti u ovom poslu jedne partije predstavljaju motiv koji određuje ocjene glasača i političko ponašanje.

Empirička istraživanja o postojanju političkih biznis ciklusa u OECD zemljama koju su uradili Alberto Alesina i Nouriel Robuini pokazala je da se situacije razlikuje od zemlje do zemlje i zavisi i od broja političkih partija kao i od njihove orijentacije. Ipak osnovni zaključak je izveden: istraživanje je pokazalo da u najvećem broju zemalja racionalna teorija partija je najkonzistentnija sa praksom. Ona se jedino nije pokazala tačnim u zemljama sa velikim koalicionim vladama koje se često smjenjuju.

Racionalan teorija partija prihvata pretpostavku da su političari partijski opredjeljeni tako da različite partije maksimiziraju različite funkcije cilja dok su sa druge strane birači svjesni razlika među partijama i glasaju za partiju koja nudi politike koje su najbliže željenom rezultatu koji taj pojedinac preferira. Činjenica da su političke partije zagovornici određene politike ne znači ni u kom slučaju da oni ne žele da budu ponovo u svojim kancelarijama jer jedino na taj način ustvari oni mogu ostvariti svoj željeni cilj.

Svaka od prezentiranih teorija odslakva u manjoj ili većoj mjeri društvene, političke i ekonomske odnose koji su bili aktuelni u vremenu u kojem je nastala. Zbog toga i ne čudi što danas najveću aktuelnost imaju teorije o političkim biznis ciklusima. Mi smo i sami svjedoci velikog učešća državne potrošnje u ukupnoj potrošnji kao i još uvijek velikog uticaja države u pojedinim ekonomskim sektorima. Na osnovu takvih zapažanja ali ne i empriskih istraživanja može se pretpostaviti da bi teoriju političkih biznis ciklusa kod nas bilo lakše objasniti nego bilo koju od pomenutih. Ili bi možda makroekonomski podaci pokazali da situacija nije takva? Emprisko utvrđivanje ovih pretpostavki treba svakako predstavljati izazov za nova istraživanja.

Literatura:

- Daniel W. Kennedy, Ph.D., Senior Economist, DOL, “What are business cycles?”
- Andy Mullineux, David G. Dickinson, WenSheng Peng “Business cycles, theory and evidence”, Blackwell Publishers, UK, 1993
- William D. Nordhaus “Alternative Approaches to the Political Business Cycle”, Brookings Papers on Economic Activity, Volume 1989, Issue 2
- Victor Zarnowitz “What is business cycle?”, NBER Working Paper Series, No 3868, October 1991
- Mark Hallenberg, Lucio Vinhas de Souza ”The Political Business Cycles of EU Accession Countries”, Tinbergen Institute, Discussion Paper, 2000
- C. Duncan MacRea “A Political Model of Business cycle”, The Journal of political economy, Volume 85, Issue 2, 1977
- David Collarad “Pigou and Modern business Cycle Theory”, The Economic journal 106, Volume 106, Issue 437, 1996
- William D. Nordhaus “The Political Business Cycle“, The review of Economic Studies, Volume 42, Issue 2, 1975
- Alberto Alesina, Nouriel Roubini ”Political Cycles in OECD Economies”, The Review of Economic Studies, Volume 59, Issue 4, 1992

- Kenneth A. Schultz "The Politics of the Political Business Cycle", British journal of political Science, Volume 25, Issue 1, 1995
- Ludwig von Mises "The Theory of Money and Credit" i "The Human Action"
- Hens-Hermann Hoppe "The Missesian Case Against Keynes", Ludwig von Mises institute, 1992
- Charles I. Plosser "Understanding Real Business Cycles", The Journal of Economic Perspectives, Volume 3, Issue 3, 1989
- John P. Cochran and Steven T. Call "Austrian Business Cycles, Plucking Models and real Business Cycles", Paper for the Austrian Scholars Conference, March, 2001
- Roger W. Garrison "The Austrian Theory of the Business Cycle in the Light of Modern Macroeconomics" "The Review of Austrian Economics, Volume 3
- Roger W. Garrison "New classical and old Austrian Economics: Equilibrium Business Cycle theory in Perspective", The Review of Austrian Economics, Volume 5, No.1